

Türkçe “GİL”in Kökeni ve İşlevi Üzerine

Prof. Dr. Milan ADAMOVIĆ

Çev: Aziz MERHAN

GİL, Anadolu ağızlarında görülen ve Türkçe gramerde belli bir kategoriye dâhil edilmesi çok güç olan yeni bir sözdür. Bu alışılmadık kelimenin varlığına ilk defa, Kilis ağzında “aile, ev” anlamındaki bir isim olarak kaydeden Necib Asım dikkat çekmiştir.¹ Ancak o, GİL’in söz dizimsel işlevi hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir².

GİL hakkında daha fazla bilgiyi Jean Déný’nin grameri sunar. Yazar GİL’i bir şahıs bildiren isme getirilen ve “aile, nezd, ikamet yeri” anlamlarına gelen taşra tabiri olarak niteler. Her iki kelimenin birbiriyle olan bağımlı Latin harfli olarak üç örnekle açıklar:

Ali gil-e gitdim “je suis allé chez Ali = Ich ging zu Alis Familie”

Ahmed gil-de dir “il est chez Ahmed = Er (sie) ist bei Ahmeds Familie”

Ana-m gil yan-ın-da otur-ur “il (elle) habite près de chez ma mère = Er (sie) wohnt bei der Familie meiner Mutter”³

Dény GİL’i, bilinen hiçbir sözcük türüne dâhil edememiştir. GİL’i bir yandan edat gösterirken, öte yandan “aile, nezd, ikamet yeri” anlamlarıyla isim olarak kaydetmiştir. Bunlarla birlikte GİL hakkındaki açıklamaları *Gramer*’inin “kelime

1 Bu makale “Zur Funktion und Herkunft des Türkischen GİL” başlığıyla Almanca olarak kaleme alınmış olup ilk defa burada Türkçe yayımlanmaktadır. Adamović’in makalesine çevirmen tarafından yapılan eklemeler köşeli ayraç içinde gösterilmiştir.

2 Balkanoğlu [Necib Asım], “Dialecte turc de Kilis”, *Keleti Szemle*, 3, (1902), 261-278, özellikle 268. GİL, bundan önce Kúnos tarafından Batı Anadolu’da tespit edilmiştir, bkz. onun makalesi: “Kisázsiai török nyelv”, *Nyelvtudományi közlemenyek*, 22, (1890-92), s. 290.

3 Jean Déný, *Grammaire de la langue turque*, Paris 1921, p. 349, not. [Ayrıca bkz. *Türk Dili Grameri* (Osmanlı Lehçesi), çev. Ali Ulvi Elöve, Maarif Vekaleti, İstanbul 1941, § 547, ihtar 4. Elöve, aynı yerde çeviriye düştüğü dipnotta kelimenin kökeni konusundaki görüşünü de aktarmaktadır: “Yazındı yaz Ömer Osman gile selâm ederi (Ali Ekrem). Bu ekin cil ile münasebetini göremiyoruz. Bizce bu yarın-ki (yarına mensup) vs. kelimelerdeki -ki nispet ekinin ki+1 suretinde bir mürekkep çeşididir. Müphemlik de sadece bir nispet eki olmasındadır. Osman-gil = Osmana mensup (olan, olanlar).”]

türetmeleri” kısmına [“*cil* ve *cin* eki” başlığı altında] yerleştirmiştir.

Hemen hemen aynı zaman diliminde Samoyloviç GİL’le ilgilenmiştir. O, GİL’in Kafkas dillerindeki *khola*, *hula*, *khvel* “ikamet yeri, yuva” kelimeleriyle akraba olup olamayacağını incelemeye çalışmıştır. Samoyloviç, dostu Mirza M. İbrahimov’dan Azerbaycan ağızlarında GİL ile ilgili birkaç tanık temin ederek bunlardan üç tanesini makalesine almıştır:

halam gil göçti “Halamlar göçtü = Die Familie meiner Tante ist fortgezogen”

dayınız gilin evi harada-dır “Dayınların evi nerededir = Wo ist das Haus der Familie eures Onkels?”

bacımız gil-ile sefere gidirix “Kızkardeşimizle yolculuğa çıkıyoruz? = Wir verreisen mit der Familie unserer älteren Schwester”

Samoyloviç’e göre Azerbaycandaki GİL sadece akrabalık unvanlarından sonra değil, aynı zamanda *muallim*, *şakird*, *mulla*, *axund*, *mirza*, *nöker* vb. gibi meslek unvanlarından sonra da kullanılmakta olup bu kelimelerle çok zor açıklanabilen söz dizimsel bir bağlantı kurmaktadır. Bu bağlantıda GİL ne isim, ne de türetme eki görevindedir. Her şeyden önce GİL âdeta türetme eki olarak nitelendirilmektedir. Bununla Samoyloviç, Deny’ninkinden esas itibarıyla ayrılmayan bir yaklaşım göstermektedir.⁴

Anadolu ağızlarında GİL’in yaygınlığı hususunda önceden çok az şey biliniyordu. İlk defa 20. yüzyılın otuzlu yıllarında Türk Dil Kurumunun söz derleme faaliyeti, Anadolu’da GİL’in çok yaygın, en azından başlangıçta düşünüldüğünden daha yaygın olduğunu ortaya çıkardı. Anadolu ağızlarında GİL’in dağılımı hususunda *Derleme Dergisi*⁵ ve *Derleme Sözlüğü*⁶ genel bir bakış vermektedir. *Derleme Dergisi*’ne göre GİL “aile” anlamında bir isim iken *Derleme Sözlüğü*’nde ise GİL “aile” anlamındaki bir ek olarak tasnif edilmiştir.

GİL, bu iki tanık sözlükten Türkçe yazı diline geçmiştir. Türkçe yazı dilinin bugünkü sözlükleri GİL’i kural olarak “aile” anlamında bir ek biçiminde göstermektedir.

Buna koşut olarak GİL, yazı dilinin gramer kitaplarına da alınmıştır. Ünlü gramerci Tahsin Banguoğlu GİL ekini “aile” anlamında isim (t)üretme eki olarak ele almıştır. Ancak bunu birlikte kullanıldığı kelimedenden ayrı biçimde yazmıştır,

4 A. N. Samoyloviç, “O slove gil ‘dom, sem’ya””, Yafetiçeskiy sbornik, 1924: 99-102.

5 *Derleme Dergisi*, 2, İstanbul 1940, 636.

6 *Derleme Sözlüğü*, 6, Ankara 1972, 2075.

örneğin *Halam gil, Osman gil. Tuzcu giller, Ablam giller, Dünürüm giller* gibi uzatılmış (çoğul) biçimlerini insanlarla ilgili olduğu sürece kurala uygun görmektedir.⁷

Anlaşılabacağı gibi yukarıda alıntı yapılan bütün kaynaklar GİL'in anlamını "aile" olarak vermektedir. Oysa "aile" GİL'in gerçek anlamı değildir. GİL yazı dilindeki *-kiler*'in halk söyleyişinden başka bir biçim olamaz. *-kiler* eki, bir isme eklendiğinde uzun bir yapı ortaya çıkar. Bu da konuşma dilinde kısaltılır. Bu kısaltma kademe kademe gerçekleşir, örneğin:

- I *amcamuñkiler* (asıl biçim)
- II *amcamuñkile* (kaynaşma: ere > e)
- III *amcamuñgile* (benzeşme: ñk > ñg)
- IV *amcamıgile* (ñ düşer: ñg > g)
- V *amcamgile* (ı düşer)

Uzun kelime, konuşma dilinde iki heceye dönüşerek kısalır, ancak anlamı değişmeden kalır: "amcamgile/amcama ait olanlara = diejenigen, die zu meinem Onkel gehörenden"

Aynı türden kısaltmaya akrabalık unvanları olmayan isimler de maruz kalmaktadır, örneğin: *Osmanuñkiler gitti > Osmangile gitti*. İlgi eki -ı düşmesine rağmen aidiyet kavramı varlığını sürdürmektedir.

Böylece sonuç olarak diyebiliriz ki Türkçede GİL diye bir kelime yoktur. Ağızlardaki GİL birleşik ekten başka bir şey değildir. Ekin ilk kısmı olan Gİ (< ki) nispet bildirirken ikinci kısmı -L (< ler) çoğul ekidir. Bundan dolayı bu ekin anlamı "aile" değil, "...ya ait olan" anlamındadır.

7 T. Banguoğlu, Türkçenin Grameri, Ankara 1983, 189c. Aslına bakılırsa çoğul yapısı giller insanla ilgili adlandırmalarda da kurallara uygun değildir. Eğer gil "aile" anlamındaysa, giller "aileler" anlamına gelmelidir. Oysa insanın sadece bir ailesi var!